

І. О. Поліщук, доктор політичних наук, професор

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАКТИК

Розглянуто методологічні аспекти дослідження електорального процесу як одного з наймасштабніших понять соціально-політичної науки. При цьому демократизація трактується як провідна тенденція світового та вітчизняного соціально-політичного процесу, а політико-культурний фактор – як один із вирішальних чинників процесу виборів.

***Ключові слова:** концепція, методологія, політичні вибори, політичні фактори, виборчі технології.*

Актуальність дослідження виборчих практик у суспільствах з консолідованою демократією та особливо в перехідних соціумах з гібридними політичними режимами є наочним завданням соціально-політичної науки з огляду на необхідність визначення реальної якості соціальної координації в тому чи іншому форматі правління. Концептуалізація «електорального процесу» як базової категорії соціально-політичної науки якраз і детермінована його зростаючою роллю в процесах демократизації транзитивних суспільств. Це зумовлює необхідність фундаментального вивчення та ґрунтовного аналізу електорального процесу в контексті виявлення базових чинників, що спричиняють його трансформації. Наголошуючи на розширенні застосування електоральних практик у різних соціально-політичних системах, слід підкреслити, що загальна демократизація світової політики виступає як одна із провідних тенденцій новітнього розвитку людської цивілізації. За даними американського дослідницького центру «Будинок свободи» (Freedom House), якщо в 1986 р. із 167 країн світу 56 були демократичними, 56 – частково демократичними та 55 – недемократичними, то вже у 1996 р. з 191 країни світу кількість демократичних режимів зросла до 76, частково демократичними вважалися 62 та 53 – недемократичними. Таким чином, сучасні соціально-політичні режими умовно можна поділити на демократичні, перехідні до демократії (у стадії демократизації або консолідації) та недемократичні – диктаторські. Основною тенденцією змін у сучасних політичних режимах є їхня демократизація. Американський політолог С. Гантінгтон висунув доволі плідотворну теорію «трьох хвиль демократизації». Згідно з цією теорією, перша хвиля демократизації, яка тривала з 1820 до 1926 р., привела до формування демократичних систем

у 29 країнах світу. Друга хвиля демократизації спостерігалася з 1942 до 1962 р. і призвела до того, що демократію опанували 36 країн світу. Але не в усіх країнах ці демократичні режими закріпилися. У першій хвилі в 6 країнах, а в другій хвилі в 12 відбувся своєрідний «відлив» – повернення до авторитарного режиму. Це важлива обставина, яку мусимо запам'ятати: демократизація, таким чином, не є лінійним процесом, у соціально-політичній дійсності траплялися випадки авторитарних відкотів, від яких не застрахований жоден із перехідних режимів початкової демократії. За С. Гантінгтоном, «третя хвиля» демократизації розпочалася в 1975 р. і триває в XXI ст. За цей час від авторитаризму до демократії успішно перейшли Греція, Португалія, Іспанія, Домініканська Республіка, Гондурас, Перу, Туреччина, Філіппіни, Південна Корея, Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія. Здійснюють перехід до демократії Росія, Україна та ін. [1, р. 47].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Вибірчі практики в сучасній Україні досліджували різні вчені: В. Бебик, О. Князева, О. Колесников, В. Мокан, Л. Павлова, О. Петров, А. Філатов, Є. Юрченко та ін. Але проблема дослідження концептуально-методологічних основ виборчих практик ще перебуває поза увагою українських учених.

Метою даної статті є розгляд основних наукових концепцій, які стосуються електоральної проблематики та виокремлення найбільш придатних методологічних засобів для всебічного вивчення виборчих практик.

Виклад основних положень. У первісному контексті електоральні дослідження формувалися в лоні вивчення поведінки виборців, яка згодом поступилася категорії «електоральна культура». Слід наголосити, що наукова проблема електоральної культури «виростає» на перехресті двох дослідницьких напрямів: вивчення політичної культури та електоральної поведінки. Перші наукові дослідження електоральної поведінки проводилися в 1940–1950-х рр. у Колумбійському університеті під керівництвом П. Лазарсфельда [2]. Напрямок, який започаткував указаний учений, одержав у політичній науці назву соціологічного підходу до дослідження виборів. Прихильники та його послідовники працювали в межах біхевіористської парадигми. Теорії електоральної поведінки в західній науці: 1) статусна теорія електоральної поведінки (С. Ліпсет, С. Роккан) [3; 4]; 2) соціально-психологічна теорія партійно-ідеологічної ідентифікації (Д. Кемпбелл) [5]; 3) теорія раціонального вибору чи економічного голосування (Е. Даунс) [6]; 4) екологічна теорія (Ф. Гогель) [7]. Перші три школи створені в основному в межах школи біхевіоризму, або теорії раціонального вибору, головна їх увага прикута до поведінки окремих виборців або їх первинних груп, основне джерело інформації – результати соціологічних опитувань. Четвертий напрям є близьким до політичної географії, її основна база даних – статистика результатів голосувань, унаслідок чого

виборці подаються у складі більш-менш подільних груп. Слово «екологічний» у її назві фактично означає «поселенський», адже поведінка виборців аналізується залежно від місця їх проживання.

Більшість досліджень виборчого процесу так чи інакше пов'язані з пошуком об'єктивних факторів, які вирішальним чином впливають на підсумок виборів. До таких факторів у межах соціологічного підходу Б. Берелсон, П. Лазарсфельд, С. Ліпсет, С. Роккан відносять соціетальні розколи, які викликані спеціальною діяльністю політичних еліт, у рамках соціопсихологічного підходу О. Мелешкіна розглядає партійну ідентифікацію, у раціонально-економічних моделях А. Даунс, М. Фіоріна, В. Нечаєв вважають подібними факторами намагання індивідів мінімізувати власні витрати та їх устремління оцінити своє та суспільне економічне положення на перспективу або в ретроспективі. Останнім часом дослідники електорального процесу все більше уваги приділяють регіональній специфіці голосування, започатковуючи регіональний підхід (В. Колосов, Р. Туровський, Н. Петров, В. Лісничий). Продовжують знаходитися в центрі уваги дослідників ефекти виборчих систем, які аналізуються в рамках інституційного підходу (праці М. Дюверже, Р. Таагепери, М. Шугарта, В. Лисенко, Г. Голосова). Т. Колтон висунув комплексну версію дії різноманітних факторів в електоральному процесі, запропонувавши синтетичний підхід.

Усе більшої популярності здобуває когнітивний підхід, якого дотримуються Д. Норт, Н. Бірюков, В. Сергеев. Згідно із цим підходом для того, щоби зрозуміти логіку поведінки виборців, необхідно реконструювати їхні когнітивні настанови. Стосовно ходу електоральної кампанії когнітивний підхід полягає в реконструкції тих фрагментів онтології партійних лідерів, які стосуються виборів.

Цікавим інноваційним підходом, який запропонували М. Блек, Дж. Лаккофф та М. Джонсон, є аналіз метафор виборів, що розглядаються як «система загальноновизнаних асоціацій», свого роду концентрована онтологія. Метафора імпліцитно містить у собі поняття та категорії, через які індивід інтерпретує те чи інше явище. При цьому метафора може висвітити одні властивості явища та затьмарити інші. Тож вибір метафори (часто на підсвідомому рівні) визначає розуміння суб'єктом того, що відбувається, а це, у свою чергу, визначає й логіку його поведінки.

Проте вивчення електорального процесу для політологів ще й досі залишається таким напрямом політичного аналізу, концептуально-методологічна база якого та дослідницький інструментарій розроблені далеко не у повному обсязі. Наукові підходи в цій площині досліджень відрізняють певна еклектичність та недовершеність. По суті основним методом у сучасних дослідженнях електоральних процесів є критичний мультипліцизм. При

цьому практично в усіх випадках застосовуються емпіричний та нормативний інструментарій.

У певному сенсі методологія дослідження чинників впливу на електоральний вибір, яка вперше була запропонована А. Кемпбеллом у межах соціально-психологічної моделі та названа ним «воронкою причинності», долає вказані недоліки, хоча й потребує додаткового опрацювання.

Застосування методології «воронки причинності» ґрунтується на здійсненні політичного аналізу факторів електорального процесу від макро- до мікро-рівнів. Відповідно до цієї методологічної моделі аналіз здійснюється за п'ятьма умовними рівнями змінних електорального процесу: 1) зовнішні чинники (підтримка міжнародних фінансово-промислових груп того чи іншого кандидата на виборну посаду або заангажованої політичної сили, латентний тиск урядів зацікавлених країн тощо); 2) загальнонаціональні чинники (соціально-економічне становище, політико-правові умови виборчого процесу, соціальна стратифікація, політична культура та політична соціалізація електорату, адміністративний ресурс, участь у виборчих змаганнях політичних партій і виборчих блоків); 3) регіональні чинники (діяльність регіональних представництв політичних партій, регіональної управлінської та політичної еліти, соціально-демографічні характеристики населення регіону, релігійний чинник); 4) фактор малих соціальних груп, до яких належать громадяни (трудові колективи, академічні групи, сім'ї, коло друзів тощо); 5) індивідуально-психологічні характеристики регіонального електорату. Такий підхід у комплексі віддзеркалює всю складність електорального процесу.

Проте, на мій погляд, саме політико-культурний фактор є тим лакмусовим папірцем, який задає основний вектор електорального процесу і є об'єктивно превалюючим над іншими факторами, адже вплив інших чинників може бути ним значно нейтралізований. На визначальний вплив політико-культурного фактора у виборчому процесі вказував ще Платон у своєму трактаті «Держава», де він аналізує різні аспекти виборів: вимоги та якості кандидатів на виборні посади, процедуру виборів та її суспільне значення. «Майбутні виборці мають бути добре виховані, в душі законів, щоб шляхом осудження або схвалення обрати чи відкинути претендентів – дивлячись по заслугі кожного» [8, с. 73].

Висновки. Методологічною основою електоральних досліджень може стати використання як загальнонаукових (діалектичний, структурний, факторний аналіз), так і спеціальних методів (критичний мультипліцизм), що використовуються в соціально-політичних науках. Перспективними напрямками подальших досліджень електорального процесу слід вважати всебічний розвиток концепту «електоральна культура» у структурно-функціональному вимірі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Huntington S. P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century / S. P. Huntington. – Norman (Oklahoma) ; London : University of Oklahoma Press, 1991. – xvii, 384 p.
2. Lasarsfeld P. F. The Peoples Choice. How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign / P. F. Lasarsfeld, B. Berelson, H. Gaudet. – N. Y. ; London : Columbia univ. press, 1968. – 178 p.
3. Lipset S. M. Political man: The social bases of politics / S. M. Lipset. – Garden City (N. Y.) : Doubleday, 1960. – 442 p.
4. Липсет С. Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей / С. Липсет, С. Роккан // Полит. наука. – 2004. – № 4. – С. 43–57.
5. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях / Д. Кэмпбелл ; пер. с англ., сост. и общ. ред. М. И. Бобневой. – М. : Прогресс, 1980. – 391 с.
6. Downs A. An Economic Theory of Democracy / A. Downs. – N. Y. : Harper and Row, 1957. – 310 p.
7. Gogel W. C. A theory of phenomenal geometry and its applications. Perception and Psychophysics / W. C. Gogel. – MA : MIT Press Cambridge, 1990. – 257 p.
8. Платон. Держава / Платон // Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів / уклад., заг. ред. Г. Демиденко. – 2-ге вид., допов. і змін. – Х. : Легас, 2002. – С. 73–132.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАКТИК

Полищук И. А.

Рассмотрены методологические аспекты исследования электорального процесса как одного из самых масштабных понятий политической науки. При этом демократизация трактуется как ведущая тенденция мирового и отечественного политического процесса, а политико-культурный фактор – как один из решающих факторов процесса выборов.

***Ключевые слова:** концепция, методология, политические выборы, политические факторы, избирательные технологии.*

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF RESEARCH ELECTORAL PRACTICES

Polishchuk I. O.

The methodological aspects of research of the electoral process as one of the largest concepts of political science. This democratization trend is interpreted as leading world and domestic political process and the political-cultural factor as one of the decisive factors of the election process.

Most studies of the electoral process in some way related to the search of objective factors that decisively influence the outcome of elections. Such factors within the sociological approach B. Berelson, P. Lazarsfeld, S. Lipset, S. Rokkan include societal schisms that are caused by the activities of special political elites within sociopsychological approach considers O. Meleshkina party identification, rational economic models A. Dauns, M. Fiorina, V. Nechayev consider factors such individuals attempt to minimize their costs and their aspirations to assess their social and economic situation in the future or in retrospect. Recently, researchers electoral process more attention to regional specifics vote initiating a regional approach (V. Kolosov, R. Turovskyy, N. Petrov, V. Lisnychyy). Continue to be the focus of researchers effects of electoral systems analyzed in the institutional approach (M. Dyuverzhe, R. Taahepery, M. Shuharta, V. Lysenko, H. Holosova). T. Kolton put forward a comprehensive performance version of various factors in the electoral process by offering synthetic approach.

However, the study of the electoral process for political scientists still remains the focus of political analysis, conceptual and methodological framework and research tools which are designed not fully. Scientific approaches in this area of research is distinguished by a certain eclecticism and imperfection. In fact, the main method in modern studies of electoral processes is critical multiplytyszm. Thus almost all cases the empirical and normative instruments. Political and cultural factor is the litmus test that defines the main vector of the electoral process and the objective is prevailing over other factors such as the influence of other factors can be neutralized him much. In determining influence political and cultural factors in the electoral process pointed out by Platons treatise «The State» where he analyzes various aspects of the elections: requirements and as candidates for elective office, the election procedure and its social significance.

Methodological basis of electoral research can be used as a general and special methods used in political sciences.

Promising directions for further research of the electoral process should be considered a comprehensive development concept «electoral culture» in structural and functional terms.

Key words: concept, methodology, political elections, political factors, electoral technology.

